

ГЛОБАЛЬНИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПРОСТІР ЯК ДЕТЕРМІНАНТА РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

***Анотація.** У статті досліджується проблема поняття глобального інвестиційного простору як визначальної детермінанти та умови розвитку міжнародної інвестиційної діяльності та світового інвестиційного процесу. Запропоновано визначення глобального інвестиційного простору, уточнені основні властивості та функції, які розкривають його зміст.*

Ключові слова: світовий інвестиційний процес, міжнародна інвестиційна діяльність, економічний простір, глобальний інвестиційний простір.

***Аннотация.** В статье исследуется проблема понятия глобального инвестиционного пространства как определяющей детерминанты и условия развития международной инвестиционной деятельности и мирового инвестиционного процесса. Предложено определение глобального инвестиционного пространства, уточнены основные свойства и функции, раскрывающие его содержание.*

Ключевые слова: мировой инвестиционный процесс, международная инвестиционная деятельность, экономическое пространство, глобальное инвестиционное пространство.

***Annotation.** In the article the problem of the concept of the global investment space as determinants and conditions of international investment and international investment process is investigated. Defining of the global investment space offered. The basic properties and functions that reveal the content of the global investment space specified.*

Keywords: global investment process, international investment, economic space, global investment space.

Вступ. Новий погляд на специфіку та напрямки трансформації світового інвестиційного процесу може дати теорія інвестиційного простору, який, в сучасних умовах набуває глобальних рис і постає визначальним фактором впливу на міжнародні інвестиційні процеси. В останні роки термін «інвестиційний простір» став активно застосовуватися в науковій і публіцистичній літературі. В якості визначальних ознак інвестиційного простору, найчастіше, виступають територіальні межі. Цей термін використовується, як правило, для характеристики певних параметрів інвестиційної діяльності й інвестиційних процесів в різних просторових утвореннях. При цьому практика застосування цього терміна сприяла закріпленню за ним поверхового розуміння, спрощеності адаптації до дійсності. Це, безумовно, не сприяє глибині і конкретиці явищ, що розглядаються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові основи просторової економіки було закладено ще представниками класичної школи – у працях Й. фон Тюнена, А. Вебера, В. Крісталлера, А. Леша, Ф. Перру та ін. Сьогодні категорія «економічного простору», що виступає первинною відносно інвестиційного простору, досліджується здебільшого в рамках регіональної економіки. У цьому зв'язку привертають увагу праці таких українських учених, як В. Василенко, В. Шевцова та ін. Серед зарубіжних учених, які вивчають цю проблему, слід відзначити праці Р. Ле Херона, Дж. У. Харрінгтона, серед російських – варто згадати праці А. Гранберга, О. Біякова, О. Іншакова, А. Фролова.

В останні роки з'явилася також низка досліджень економічного простору в рамках економічного регіоналізму. Ці питання знайшли відображення в працях таких зарубіжних дослідників, як М. Емерсон, А. Чекі, Н. Фудживара, Л. Гейджосова, Г. Маклеод. Серед російських дослідників слід зазначити праці В. Ашрафяна, Э. Брюна, К. Греффа, В. Мау. Серед українських дослідників варто відзначити праці А. Гріценко, В. О. Корнівської, В. Сіденко, Н. Бекетова, Е. Клімова, В. Філатова. Але якщо системна оцінка параметрів економічного простору певною мірою відображена в науковій літературі, то дослідження теоретичних і практичних аспектів інвестиційного простору, визначення його змістовних характеристик в економіко-теоретичному вимірі у світі сучасних трансформацій світової економіки мають досить обмежений і фрагментарний характер.

Метою статті є уточнення змісту понять «інвестиційний простір» та «глобальний інвестиційний простір», концептуальна оцінка їх властивостей, функцій, структурно-функціональної трансформації в умовах глобалізації світової економіки.

Основні результати дослідження. Поняття «інвестиційний простір» є відносно новим для термінологічної практики. Хоча факт існування такого простору ніколи не оспорювався, воно сприймалося більшістю економістів як даність.

В науковій літературі поряд з поняттям «інвестиційний простір» вживається також термін «інвестиційне середовище». Зазначимо, що поняття «середовище» на відміну від поняття «простір» означає певну гомогенну, недиференційовану єдність, певне «щось», яке перебуває навколо об'єкта або процесу, що досліджується.

Середовище утворює умови для існування об'єкта або процесу, прояви їх сутності та «може показувати себе як в його відносній стабільності, так і в змінах, відповідних сутності об'єкта» [1, с. 28]. В середовищі від-

бувається зміна форми об'єкта або процесу, і воно чинить активний вплив на них. Таким чином, «середовище» є сукупністю умов, які обумовлюють стабільне існування об'єкта або процесу, або, як писав Г.В.Ф. Гегель, «безпосередньо наявне буття якого є разом з тим можливістю» [2, с. 320]. На відміну від «середовища», «простір» має складну структуру та більші масштаби охоплення, а «глобальний простір» опосередковується цивілізаційними впливами. Тому, в умовах глобалізації інвестиційного ринку, мова може йти саме про глобальний інвестиційний простір.

Інвестиційний простір та інвестиційний процес виступають як складові економічного простору та економічного процесу, відповідно, і співвідносяться як особливе та загальне, що являє собою спільність речей, їхніх властивостей і відносин, а загальне виступає як єдність багато в чому.

Розглядаючи взаємозв'язки просторових аспектів економіки з економічним процесом відомий економіст К.Поланьї, розглядаючи ринкову систему, писав: «Господарство тут втілене в інститутах, які спонукають акти індивідуального вибору до утворення взаємозалежних рухів, що становлять у підсумку економічний процес» [3, с. 65].

Аналогічно відзначає інституційну природу просторового виміру економіки А.С.Гальчинський. На його думку економіка є «не лише відповідна комунікативна система, не лише механізм перерозподілу багатства, а й інституціональний простір (комплекс), який функціонує серед суспільних інститутів іншого призначення, взаємодіє з ними» [4, с. 41].

Відповідно, межі інвестиційного простору визначаються параметрами інституційної системи економіки загалом. Основним критерієм виокремлення інвестиційного простору є специфіка економічного виду (способу) діяльності, включеного в систему світових, глобальних суспільно-економічних відносин.

В контексті такого методологічного підходу до розуміння інвестиційного простору відкриваються можливості для його розгляду не лише як розміщення об'єктів господарства, а як простір інвестиційних процесів і пов'язаних з ними енергій, взятих разом з їх практичною реалізацією і осмисленням, що породжує нові визначення і поняття.

Слід погодитися з думкою відомого вченого Ф. Хайєка, який прямо говорить про інституціональне середовище процесу формування ринку або, як він його називає, «розширеного порядку»: «...підкоряючись певним правилам поведінки, ми вписуємося в гігантську систему інститутів і традицій: економічних, правових і моральних» [5, с. 28].

Таким чином, будь-який економічний процес, в тому числі й інвестиційний процес, можливий тільки в рамках існуючого інституціонального середовища, з іншої сторони на це середовище впливають спонтанні економічні процеси, які створюють передумови зміни інституціонального середовища. Це взаємообумовлений процес, джерелом якого виступає протиріччя між змістом і формою протікання економічної діяльності суб'єктів, з одного боку, і фіксованими рамками інституціонального середовища з іншого. Зміна інституціонального середовища зачіпає інтереси суб'єктів господарювання. Якщо ці інтереси за формою не збігаються з обмеженнями, які формуються інституціональним середовищем, то суб'єкт господарювання змінює форму своєї економічної діяльності, щоб бути задіяним у загальному інвестиційному процесі.

Економічні суб'єкти чинять активний вплив на зміну інституційного середовища. У міру взаємодій людського та інституційного факторів в процесі відтворення, відбувається зміна спочатку територіального, природно-ресурсного та інформаційного, потім інноваційного, техніко-технологічного та організаційного параметрів інвестиційного середовища. Можна стверджувати, що «людський» і інституціональний фактори виступають ядром формування інвестиційного простору та визначають, в подальшому, спрямованість та можливі комбінації факторних взаємодій.

Параметри інституційного середовища визначають існуючі інститути. Тому можна стверджувати, що історично процес економічного розвитку зумовив поступальний розвиток локальних інститутів, що згодом привело до формування єдиного інституційного середовища сучасного світового господарства.

Інвестиційний процес, який породжений інтересами економічних суб'єктів, розпочинається, якщо співвідношення між витратами на його утримання, які обумовлені інституційним середовищем і майбутніми результатами від інвестиційної діяльності, відповідають рівню узгодженості економічних інтересів суб'єктів інвестиційного процесу. Інвестиційний процес змінює свою динаміку в залежності від зміни питомих витрат на його підтримку та цінності майбутніх фінансових результатів інвестиційного процесу. За певних названих умов інвестиційний процес може прискорюватися, сповільнюватися або взагалі припиняти своє існування.

Інвестиційний простір виконує подвійну функцію: з одного боку він забезпечує інвестиційним процесам середовище перебування, з іншого, одночасно робить на них активний вплив. Інвестиційний простір є неоднорідним, багатшаровим та ієрархічно структурованим. З часом відбувається постійний розвиток та диференціація простору – постійне ускладнення всіх компонентів і взаємозв'язків, що потребує удосконалення його просторової організації [6].

В міру розвитку, інвестиційний простір змінює свої характеристики, які виражаються в певних його властивостях. На нашу думку, інвестиційний простір володіє наступними властивостями:

- Однорідність або неоднорідність: однорідність характеризується єдністю умов для існування і розвитку інвестиційного процесу, а неоднорідність - наявністю відмінностей в цих умовах. Однорідність і неоднорідність інвестиційного простору є взаємовиключними ознаками: посилення однієї призводить до ослаблення іншої і навпаки. Однорідність інвестиційного простору забезпечується уніфікацією інституційних умов інвестиційного процесу організаційно-економічними та регіонально-територіальними просторовими одиницями. У свою чергу,

неоднорідність інвестиційного простору стає можливою внаслідок значної розбіжності в умовах інвестиційного процесу. Властивість неоднорідності пов'язана, з одного боку, з нелінійністю процесів, що відбуваються в інвестиційному просторі, з іншого – з ускладненням взаємовпливу процесів, що складають інвестиційний процес. Ступінь синхронізації та взаємоспрямованості основних і допоміжних процесів, що становлять інвестиційний процес, різний рівень конкурентоспроможності економічних суб'єктів, задіяних у них, а також їх економічні інтереси та умови інституційного середовища обумовлюють однорідність або неоднорідність інвестиційного простору.

- **Конкурентність.** В умовах обмеженості інвестиційних ресурсів саме інвестиційний ринок виконує функцію оптимального їх розподілу та використання. Економічне змагання за інвестиційні ресурси, кращі умови інвестування – є закономірністю існування та розвитку ринкової економіки. Зміст даного процесу становлять протиріччя, які зумовлені односпрямованістю економічних інтересів різних суб'єктів на один економічний об'єкт. Конкурентна властивість інвестиційного простору підвищує ймовірність вибору оптимальних суб'єктів, здатних використовувати інвестиційні ресурси в інвестиційному процесі з максимальною ефективністю. Таким чином, конкуренція об'єктивно підвищує ефективність інвестиційного процесу.

- **Ієрархічність** – певна субордінованість наявних підсистем або структурних рівнів будови або організації інвестиційного простору. Впорядкованість простору визначають стійкі зв'язки між його елементами. Існують два типи зв'язків – по «горизонталі» і по «вертикалі». Зв'язки по «горизонталі» – це взаємозв'язки між однорівневими елементами. Вони носять взаємозалежний характер: жодна частина системи не може змінитися без того, щоб не змінилися інші частини. Зв'язки по «вертикалі» – це зв'язки субордінованості елементів. Вони виражають складний внутрішній устрій системи, де одні частини за своєю значимістю можуть поступатися іншим і підкорятися їм. Територіальний підхід дозволяє розглядати національні інвестиційні середовища, як елементи підсистеми, які включені в систему більш високого порядку – світовий інвестиційний простір. Аналогічно, національне інвестиційне середовище є також складною системою, що має ієрархічну будову її системних елементів. Організаційно-економічне та системно-структурне розуміння дозволяє диференціювати певні прошарки, «поля» інвестиційного простору, які являють собою структуровані мережі, інститути та інституції, що забезпечує рух інвестиційних ресурсів в глобальному інвестиційному процесі, та включають існуючі та утворюють нові ієрархічні просторові цілісності.

- **Цілісність** інвестиційного простору означає, що всі його складові частини, поєднуючись разом, утворюють унікальне ціле, що володіє новими інтегративними властивостями. Властивість цілісності інвестиційного простору проявляється в тому, що зміна структури, зв'язків і поведінки будь-якого економічного суб'єкта простору впливає на всі інші елементи простору, як систему в цілому. Одночасно, будь-яка зміна інвестиційного простору викликає трансформацію його структурних елементів, зв'язків і поведінки економічних суб'єктів.

Системний розгляд інвестиційного простору дозволяє розглядати його як впорядковану сукупність взаємопов'язаних елементів (підсистем) з певними властивостями. Такі атрибутивні властивості, як однорідність, ієрархічність цілісність, фрактальність, структурованість, функціональність, зв'язаність та ін. – є універсальними та притаманні просторам будь-якого типу. Такі атрибутивні властивості як синхронність-асинхронність, гомогенність-гетерогенність, різноманітність-однорідність, симетрія-асиметрія, концентрація-розривність, диференціація-поляризація та ін. – є специфічними і властиві саме інвестиційному простору. Такі специфічні властивості, як адаптація, стійкість і керованість підкреслюють системну сутність інвестиційного простору, його здатність до розвитку.

Сутність інвестиційного простору визначається тими функціями, які він виконує. На нашу думку, такими функціями є наступні:

1. Оптимізаційна функція полягає в створенні певних інституційних умов, в яких реалізується інвестиційний процес, які б дозволяли знижувати транзакційні витрати. У контексті еволюційної економіки інвестиційний простір може бути розглянутий як особлива інституція, як сукупність контрактів і угод, що реалізуються економічними суб'єктами в інвестиційному процесі. Інституційна функція реалізується подвійно, з одного боку, інституціональне середовище встановлює певні обмеження, «правила гри», в яких існує інвестиційний процес, з іншого, інвестиційний процес активно впливає на інституційне середовище, оптимізує діяльність інститутів в напрямку зниження рівня транзакційних витрат.

2. Регулююча функція полягає в формуванні певних параметрів інституційного середовища, яке, в свою чергу, визначає спрямованість інвестиційної діяльності, яка перетворюється в інвестиційний процес.

3. Інформаційна функція полягає в акумуляції інформації про ключові параметри інвестиційного середовища і передачі цієї інформації економічним суб'єктам, що дозволяє знизити ентропію економічного простору і покращити рівень його організованості, підвищити ефективність функціонування економічних суб'єктів.

Результати аналізу окремих конструктивних елементів інвестиційного простору, глобального інвестиційного простору дозволяють запропонувати теоретичні узагальнення його визначення. Глобальний інвестиційний простір у самому загальному розумінні являє собою форму існування міжнародної інвестиційної діяльності, яка проявляється в світовому інвестиційному процесі. Глобальний інвестиційний простір має інституційну природу, та виступає як система відносин, яка складається між суб'єктами світового інвестиційного процесу з приводу очікуваних результатів їх діяльності: його джерелом є економічний інтерес, а основна умова його існування полягає в певному рівні узгодженості інтересів економічних суб'єктів.

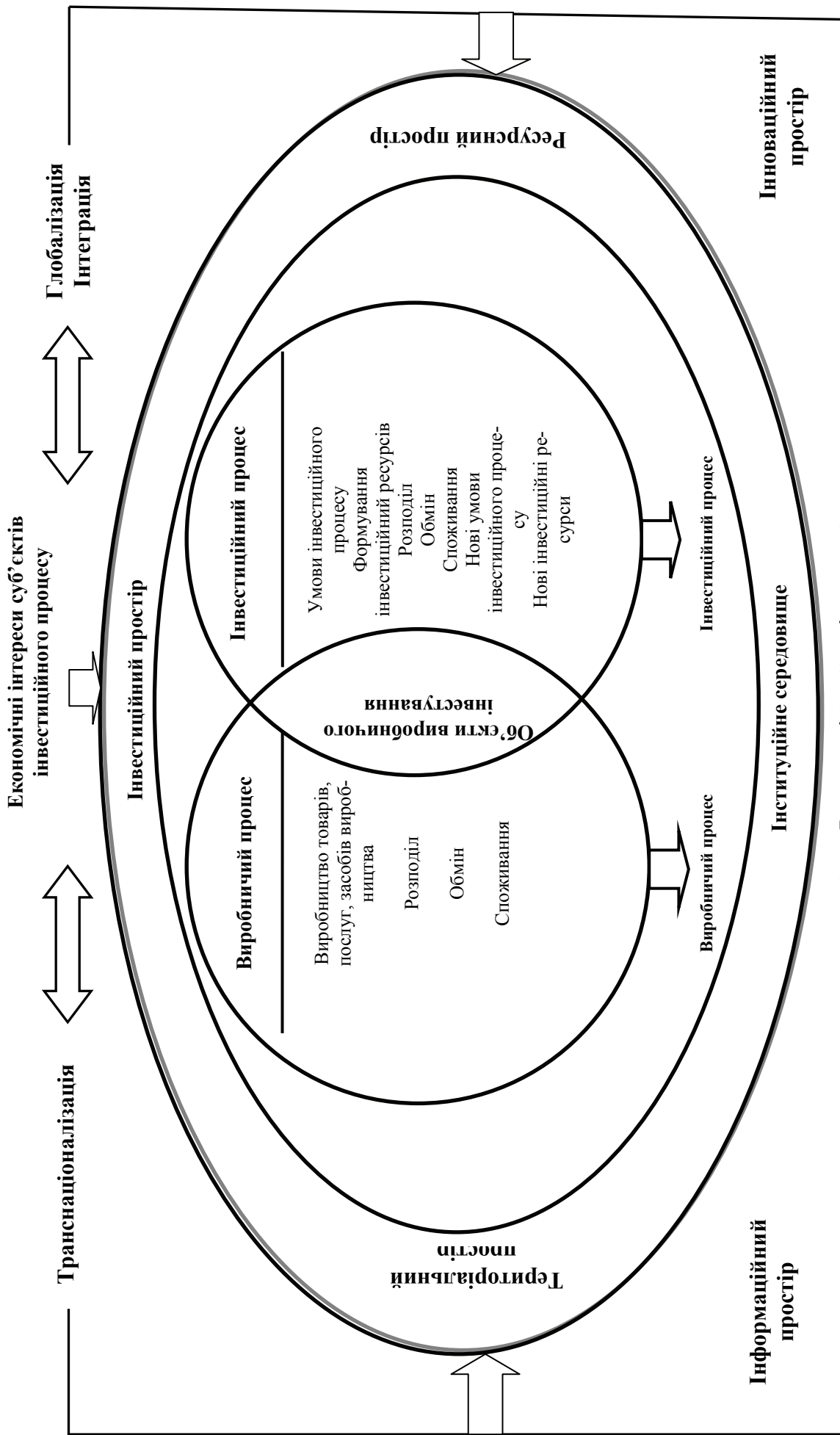

Рис. 1. Функціональна структура глобального інвестиційного простору

Глобальний інвестиційний простір забезпечує місце перебування суб'єктів і об'єктів інвестиційних відносин та надає їхній взаємодії конкретні економічні форми й активно впливає на них, сприяючи розвитку їхніх взаємозв'язків. Концептуальна структура глобального інвестиційного простору наведена на рис 1.

Глобальний інвестиційний простір являє собою сполучення, з одного боку, однорідності (однотипності) інвестиційних процесів, інститутів і господарських механізмів у межах глобальної економіки й, з іншого боку, об'єктивної розмаїтості умов, форм і результатів міжнародної інвестиційної діяльності в різних країнах та інтеграційних утвореннях у рамках просторової економіки як «єдності різноманітного». У цьому ракурсі глобальний інвестиційний простір постає як сполучення єдиних базових рис світового інвестиційного процесу і його регіональної неоднорідності, викликані об'єктивними факторами, властивими різним регіональним утворенням або країнам, умовами інвестиційної діяльності, інфраструктури і інститутів, які забезпечують інвестиційним процесам і явищам середовище перебування.

Територіальні, ресурсні, інформаційні та інноваційні властивості національного інвестиційного простору можуть сприяти або перешкоджати його залученню в глобальний інвестиційний простір. Ці властивості також визначають місце національних інвестиційних просторів в структурі інвестиційного простору більш високого порядку. Інвестиційний процес при цьому виступає інтегруючим елементом названих властивостей та виражає змістовні якості національного інвестиційного простору, його структуру і динаміку.

Глобальний світовий інвестиційний простір, з територіальної точки зору, є поділений між численними економічними суб'єктами – суверенними державами й інтеграційними утвореннями. На основі обраних пріоритетів економічного розвитку, а також наявних можливостей і сформованих традицій, вони проводять певну політику щодо розвитку та використання свого інвестиційного простору.

Найбільш інтегрований локальний інвестиційний простір з уніфікованими правилами та нормами підприємницької діяльності в країнах-учасницях і свободою транскордонного руху капіталів створено на сьогодні в ЄС.

Висновки. Таким чином, запропоноване визначення «глобального інвестиційного простору» включає всі наведені його складові та ознаки, що дозволяє використовувати його як універсальне та інформативне.

Список використаних джерел

1. Чекмарев В.В. Экономический аспектариум глобального в концепции общего экономического пространства / В.В. Чекмарев // Экономическая теория в XXI веке – 2(9): Глобальное и национальное в экономике. – В 2-х т. – Т. 1. – М. : Экономистъ, 2004. – С. 20-30.
2. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук. – Т. 1. Наука логики. / Г.В.Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1975. – 452 с.
3. Полань К. Экономика как институционально оформленный процесс / К. Полань // Экономическая социология. – 2002. – Т. 3. – № 2.
4. Гальчинський А.С. Економічна методологія. Логіка оновлення. / А.С. Гальчинський. – К. : «АДЕФ-Україна», 2010. – 572 с.
5. Хайек Ф. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма. / Ф. Хайек.; Пер. с англ. – М. : «Новости» при участии изд-ва «Catalaxu», 1992. – 304 с.
6. Навроцька Н.А. Трансформація світового інвестиційного простору в умовах глобалізації / Н.А. Навроцька // Економічний часопис – XXI. – 2013. – №3-4.